

Historiek van de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ten Poel

door J. DEWOLFS

Waar je ook Tienen nadert, van oost of west, van zuid of noord, steeds wordt je blik gevangen door twee torens, die in het centrum van een glooiende compacte agglomeratie als twee sterke evenwijdige krachtlijnen uit een ver verleden opdoemen.

De romaanse bonk (65 m. - gewijzigd in 1550) waakt over de collegiale Sint-Germanuskerk, die op een Maaslandse laat-romaanse voorbouw (\pm 1149) naast vroeggotische, ook hooggotische, laatgotische en zelf barokke elementen telt.

De elegante, fraaie vieringtoren (70 m. — hersteld in 1660) behoort tot de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ten Poel, een parel van de Brabantse Gothiek.

Over dit eigenaardig bouwwerk, zonder schip en met een voor onze gewesten zeldzaam, typisch Frans, westportaal, zullen we het in deze korte bijdrage hebben.

Begonnen in 1350 en voltooid in 1470, is ze zowat een tijd- en stijlgenote van Sint - Rombouts Mechelen, O.-L.-Vrouwkathedraal Antwerpen, Sint-Jan 'sHertogenbos, Sint-Pieter Leuven, Sint-Gummarus Lier, Sint-Michielskathedraal Brussel en Sint-Martinusbasiliek Halle.

Grasduinen achter de sluier van het verleden is altijd een boeiend bezig — zijn. Lijk alle eeuwenoude bouwwerken en kunstschaten heeft O.-L.-Vrouw ten Poel een bewogen bestaan gekend.

Het begint met een moord.

Uit de legende van O.-L.-Vrouw ten Poel (Latijns handschrift van vóór 1487, bewaard in de Keizerlijke Bibliotheek van Wenen. De vertaling is van E.H.S. Verlinden.

. En de blinde krijgt hier licht.

Doodsgevaar wordt hier geweerd.
Trouwens hij kan weten hoe
wonderlijk de Maagd verkoos
Dezen tempel voor haar woon,
die er mijne verzen leest,
Hoor wat mij werd meegedeeld
en nog heden wordt verhaald.
Zoo ik wondre dingen zeg,
toch verdienen zij geloof:
Dat het waarheid is bewijst,
dat hier wondren zonder tal
Krachten geven aan 't geloof
door hun schitterend betoog.

..... (nota - met " hij " wordt Priester Diederik) bedoeld.

..... Toen ten jare elf honderd
drie-en-zeventig erbij,
Van des Heeren tijd geteld,
hij, den derden van April,
Van der wijsbegeerte stoel
henentoog naar 't vaderland,
Thienensch vesting hier aandeed,
ging hij gasten bij een waard
Om te rusten van zijn baan,
en ontstak de zucht naar geld
Bij den waard door zijne komst.
Och ! de hebzucht heeft alleen
zulk een snoodheid uitgedacht.
Welke plaats en heet nog veilig ?...
Wijl hij daar te slapen ligt
Snijdt de waard af zijne keel,
brengt hem alzoo wreed ter dood;
En hij wierp toen in den poel,
waar dees schoone tempel staat,

't Lichaam van het hoofd beroofd,
deinzend voor geen enkel kwaad.
Als een martelaar weggerukt,
zegevierend in zijn bloed,
Klom hij op ten hemelwoon,
waar voor eeuwig hij nu troont
In de hoogste heerlijkheên,
wjl zijn lichaam hier benêen

In het drassig modder ligt.

Maar terwijl het overschot
van den vromen martelaar
Onder 't slijk bedolven lag,
werd het schittrend omgloord
Met een ongewonen glans.
Van die wondren geef ik een,
dat een onbekende vrouw,
Die een tijd gebeden had,
heel devoot en vol geloof,
In het midden van de buurt,
en naar Diedriks heilig graf
Heengekeerd en neergeknield
en de handen saamgevouwd,
Onder de bewondering
van een groote menschengeslacht,
Schouwend met een zienersblik
sprak toen deze woorden uit :
“ O gij, Christus, liefdevorst,
wat is zalig deze plaats,
Alhoewel zij nietig blijkt,
schuilt toch hier een heilgeschat.
Hier een tempel rijzen zal
eerbiedwaardig mettertijd !
Klerken zullen leven hier
Gode dienen in dit huis ”.

..... Van U Moeder, zoete maagd,
heeft het vrome klerkenkoor
Hier te Thienen aangedurfd
'n nieuwen tempel U gewijd
Hier te bouwen op dees plaats;

TIENEN : Beeld van Onze-Lieve-Vrouw ten Poel

We schrijven toen 1173. Beweren dat aan de wens van die vrome vrouw zo' maar stante pede een gevolg wordt gegeven, zou een loopje — nemen — zijn met de geschiedenis.

Naast het beeld van “ Onser Vrouwen te Poele ”, sinds onheuglijke tijden dichtbij de Aschpoel op een paal in een nis geplaatst, moet een “ tempel verrijzen ”.

Hertog Jan I verleent omstreeks 1290 toelating om op “ Den Driesch ” (cfr. Latijn Triscum), toen gedeeltelijk drooggelegd, een kapel te bouwen. Onderlijnen we hier even, dat de kronijken van toen af gewagen van “ Die Capelle der Glorieuser Maghet Maria ” en dat volgens de meeste geschiedschrijvers “ Den Driesch ” ongeveer overeenkwam met de huidige Grote Markt.

Het is meester — metser Jan Daniëls of Daneels, deken van de broederschap der “ clercken ” die de werken leidt.

De hand wordt aan de spade geslagen.

Maar...

..... Dertien honderd minder drij,
 toen ten jare in de mei
Zoo men goed het overtelt,
 toen de grondslag werd gemaakt,
Wijl men hier aan 't graven was,
 deed er zich een wonder voor,
Eerbiedwaardig bovenal.
Op het needrig plekje, dat
 's martelaars gebeent bewaart,
Sprong er eene bronwel uit,
 die gestadig water spuit,
Dat bevlekte leden wiesch
 en nu vliet ter zaligheid.

Deze heil'ge bron geneest
alwie pijn en smarten heeft;
Levend vloeit zij door de lêen
van den zaalgen vriend van God,
Die drievoudig wordt genoemd.

Hoe dan ook, volgens de legende heeft in juni 1297, de derde naar het heet, de inwijding plaats van de kapel, ongeveer zo groot als het huidig koor. Dit door Mgr. Thomas van Chalons, hulpbisschop van Luik, wyl Brabant geen titelvoerend kerkvorst telt.

Talrijke mirakelen lokken vrome pelgrims van heinde en ver. Hun offergaven, alsmede de geldinzamelingen tot zelfs ver in den " Walschen lande " door " ommehaelders " ofte " collecteurs ", legaten, giften, de " schaele ", bijdragen van " bruederscappen " begiftigingen van beneficien of altaren laten de " fabrykmeesters " en de " payemintmeester " toe de kapel uit te breiden.

Naargelang de middelen groeien, vorderen de werken volgens een welbepaald schema. Ze worden over zowat twee eeuwen gespreid. Hetgeen rechtstreeks een grote verscheidenheid van gesteenten qua herkomst, hardheid en koloriet tot gevolg heeft.

De metsers en de " dindere ", steenkappers, steenhouwers, timmerlieden, strodekkers, smeden, " saeghers ", glasmakers, " leempleckers ", houtkappers, " schaelendeckers ", behorend tot de confrerie der ambachten of tot een gilde hanteren met bravoure hun gereedschappen.

Een pleiade van bouwmeesters houdt de constructie in de uitgestippelde banen. De data van hun bedrijvigheid te Tienen zijn slechts benaderend juist.

- Jan Van Oisy, of Oisy uit de streek van Kamerijk (1350-1375). Ontwerpt in onze contreien tevens het plan van Sint-Rombouts Mechelen.
- Botson van Raetshoven, uitgelezen vakman (1374-1384). Waarschijnlijk ook Lauwereys genoemd.

- Jacob van Gobbertingen, gekend vakman die het tot meester bracht (1380-1410). We vinden hem in talrijke documenten weer als Jacob van Thienen en zelfs Jacob van Brusselse. Begint in 1402 de werken aan het stadhuis van de hoofstad.
 - de Diestse meester Sulpitius of Plysis van Vorst (1410-1438). Bekend om zijn Sint-Sulpitiuskerk te Diest en Sint-Pieters Leuven.
 - de laatste maar niet de geringste, Matheus de Layens, ook wel als Matheuse van Lovene vernoemd (1448-1470). Zijn meesterwerk : het Leuvens stadhuis.
- Mindere namen, die dikwijls opduiken, zijn de steenhouwers en beeldhouwers Peter van Keulen (1360-61), Jan Van Utricht (1360-1363), Hendrik van Gobbertingen, broer van Jacob en Walter Pans of Paus. Voor deze laatste verwijzen wij graag naar het hoofdstuk KERKSCHATTEN.

Enkele mijlpalen op de weg van de voltooiing :

- “ het ” hoge choor ” in het begin van de 14de eeuw.
- de “ toere ” voltrokken in 1451 (25 m.)
- het gebouw onder dak in 1465-66.
- de zijbeuken even vóór 1470.

Vanaf 1470 biedt “ die capelle van Onser Vrouwen vanden Poel ”, in grote trekken, dezelfde aanblik als het huidig sieraad van de Grote Markt.

Op het einde van de 16de eeuw breken beroerde tijden aan : godsdienstoorlogen, ketterij, beeldstormerij. Ook Tienen ontsnapt niet aan de troebelen en in 1570 wordt de kerk geschonden, de inboedel en heiligenbeelden verbrijzeld. Algemeen wordt aangenomen dat toen het oorspronkelijk beeld van O.-L.-Vrouw ten Poel, afgebeeld op de “ vaenkens ” voor de pelgrims, verdween. Feit is, dat de vermaardheid van de kerk als bedevaartoord sterk afbrokkelt ten bate van Scherpenheuvel, waar ophefmakende wonderen worden gemeld.

In 1635 tijdens de Furie van Tienen verwoesten de losgeslagen Franse en Hollandse horden van prins Frederik Hendrik van Oranje de stad te vuur en te zwaard. De spil van de

De kerk van Onze-Lieve-Vrouw-ten-Poel op de Grote Markt te Tienen.

toren en de galerijen in de voorgevel branden af. Of gebeurde het enkele jaren later ? De meningen zijn hieromtrent nogal verdeeld. Op een afbeelding van de stad " Thienen ", gedrukt in 1660, ontbreekt de overkoepeling. De restauratie dateert van omstreeks hetzelfde jaar. De totale hoogte wordt op 70 m. gebracht en een gans nieuwe spil geplaatst. Deze toren is ons erfdeel !

Grootheid en verval ! Beroeringen, verknechtingen, godsdiensttwisten vlakken de oude ijver en devotie af. De gelatenheid, de lethargie vreet zo sterk in, dat zelfs het trotse bedehuis aan zijn lot wordt overgelaten. Niemand minder dan keizerin Maria — Theresia ontfermt zich, om gevoelsredenen, over deze erbarmelijke toestand en ze verleent haar goedkeuring aan het inrichten van een aanzienlijke loterij.

De eredienst was taboe voor de Franse Omwenteling ! In 1798 wordt ook O.-L.-Vrouw ten Poel van heiligdom tot tempel van wet en rede ontwijd.

Gelukkig voor luttele jaren. In 1802 door het concordaat tussen Paus Pius VII en Napoleon Bonaparte, wordt de kapel tot parochiekerk verheven.

Deze promotie scheidt weldra een ernstig praktisch probleem : de plaatsruimte. Uitbreiden lijkt een dringende noodzaak ! Na heel wat palavers van esthetische en cultuur-historische aard gaan kerkfabriek en stadsbestuur dan toch hand in hand voor de :

- bouw van de sakristie met verlenging van de linkerzijbeuk (koor van O.-L.-Vrouw van de Rozenkrans) — 1843.
- verruiming van de rechterzijbeuk (H. Sakrament) — 1844.
- bouw van een doopplaats, nu rommelhuis, in 1851 langs de Square.

Spijtig genoeg hebben deze goedbedoelde initiatieven enigszins geschaad aan de oorspronkelijke kunstwaarde van het geheel.

De ware kunstvrienden krijgen evenwel een compensatie van betekenis : de luister zal weergeschonken worden aan de voorgevel en de drie portalen, dichtgemetseld onder Maria-Theresia, vrijgemaakt. De stadsarchitect tekent de plannen in 1854. Ook toen maalde de administratieve molen langzaam. Pas in 1913 wijdt kardinaal Mercier het herstelde middenportaal in.

In 1920 beeïndigt de befaamde Benoit van Uytvanck de voorgevel — het verheven beeldhouwwerk van het deurboogveld.

Intussen diende de tempel tijdens de nacht van elf augustus 1914 als schuiloord voor de radeloze Leuvenaars. Die beruchte dag werd de universiteitsstad door de verbolgen Duitsers verwoest.

Ondanks de nabijheid van de vliegbasissen van Goetsenhoven, Beauvechain en zelfs Brustem treedt het merkwaardig gebouw slechts met enkele onbeduidende schrammen, glorievol, uit de laatste wereldoorlog.

Zelfs de jongeren herinneren zich nog levendig :

— de diefstal van de Piëta (16de eeuw) 1970.

— de “ bevrijding ” van het gebouw van enkele tegengeplakte woningen.

*Kunstschaten en Bezienswaardigheden
van O.L.-Vrouw ten Poel*

- O.-L.-Vrouwbeeld van Walter Pans (of Wauter Paus) 1362
— een repliek van de Madonna van de Notre-Dame te Parijs. Origineel in nis boven hoogaltaar, een kopie van B. Van Uytvanck in het voorportaal.
- het beeldhouwwerk van het middenportaal (1920) van dezelfde Leuvense meester.
- de nissen van de portalen, stenen kantwerk, waarvan de voetstukken de legende van O.-L.-Vrouw en fragmenten uit de bijbel vertellen.
- schilderij van de H. Maagd, 16de eeuw of eiken paneel in de vorm van een onregelmatige vijfhoek.
- het rood-wit en zwartmarmeren hoogaltaar (1784) uit het Rood Klooster te Oudergem.
- boven dit altaar een kopie van de “ Kruisoprichting ” van Antoon van Dyck (1689 - Niklaas de Backer.)
- een schilderij van Pieter Jozef Verhaghen van Diest (1791) boven de linkerkruisbeuk. St - Anna, haar echtgenoot, St - Joachim, hun kind, de Maagd Maria zijn drie van de vier centrale figuren.

- een beeld van St - Anna uit de 16de eeuw.
- Barokke eikenhouten muurbeschotten en biechtstoelen (1671).
- in de rechterkruisbeuk een “ gemarbriseerd ” eikenhouten altaar van Duquesnoy (1630).
- het koorgestoelte (1778) van de Naamse beeldsnijder J.C. Bastin.
- antependium van het hoogaltaar (1913) — “ De Boodschap van de Engel Gabriël aan Maria ”.
- in de sakristie en safe : waardevolle schrijnen in ebbenhout, beslagen met zilver, van één der martelaren van het Thebaans legioen, St. - Andreas, St. - Sebastiaan, St. - Adriaan, St. - Agnes, St. - Lucia, St. - Barbara.
- een recent schrijn (1914-18) met de relikwie van het Heilig Kruis.
- links van de kerk vinden wij in een kunstmatige grot één der “ Aschbornen ” weer.

Zo kwam de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ten Poel tot ons

door de luister en met de luister van het verleden.

Hoe gaan wij dit pronkjuweel van de Brabantse Gothiek overmaken aan onze kinderen en hun kinderen ?

We hopen dat deze pretentieloze “ sprockeling ” iets heeft bijgedragen tot het kennen van onze schatten.

Leren - kennen is ten slotte de eerste stap naar houden - van.

(Verzameld uit Z.E.H. F. De Ridder, J. Wauters, Gids V.A.B. en talrijke andere publicaties.)